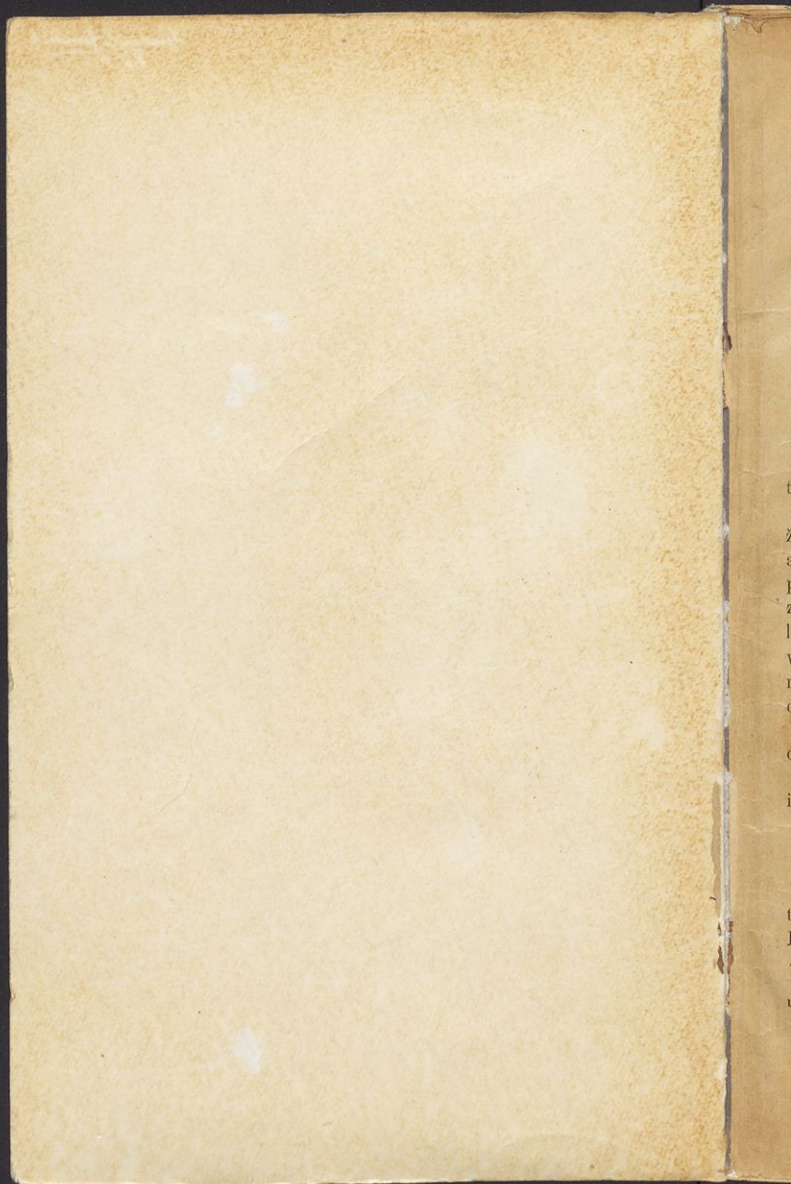

119406

Stilistika in poetika.

Način izraževanja svojih mislij imenujemo slog.

Svoje misli pa izražujemo v dvojni obliki, v prozi in poeziji; torej razločujemo prozaični in poetični slog.

Proza je govor znanstvenih razprav, in govor vsakdanjega življenja. Namen prozi je tedaj pouk v znanstvenih razpravah, ali pa le odkrivanje naših mislij v priprosti besedi. Zavisna je proza samo od jezikovnih pravil in od zdrave človeške pameti; zato ji pravimo tudi nevezan govor. — Poezija pa je po določenih zakonih blagoglasja*) ubran govor ter se zato imenuje vezan govor. — Namen poeziji je, lepe misli v lepi obliki razodevati ter tako blagodejno in plemenito vplivati na človeško domišljijo.

Pouk v prozaičnem slogu imenujemo stilistiko ali skladoslovje, pouk o poetičnem slogu pa zovemo poetika.

Zvezo vseh mislij nanašujočih se na jedni in isti predmet, imenuje se spis ali sestavek.

Svojstva dobrega sloga.

Slog je dober, ako ima izraževanju mislij potrebna svojstva; ta svojstva se kažejo iz smotra, katerega hočemo s spisom doseči. Pred vsem mora biti izraževanje mislij pravo in lahko umevno.

*) Blagoglasje je umetna razvrstitev naglašanih in nenagl. zlogov in uporaba stihov.

V to je treba ne le dobre pisave, ki je brez pogrškov in se lahko bere, marveč, treba je tudi, da svoje misli logično razvrstimo ter jih izražamo v čistem, pravilnem jeziku, jasno in določno, naravno, kolikor mogoče kratko in v primerni obliki.

Spis je jezikovno pravilen, ako se ravna po zakonih slovnice ter nima pravopisnih pomot. Pravopis mora biti vseskozi dosleden, t. j. jedna in ista beseda se ne sme pisati kmalo tako, kmalo drugače.

Jezik v sestavku je čist, ako nima primešanih tujih besedij, pa tudi ne zastarelih ali surovih in taci izrazov, ki so le po nekaterih krajih udomačeni.

Jasen je spis, ako bralec hitro in lahko umeva, njegovo vsebino. V to je pa potrebno, da so pisalec samemu misli popolno jasne prej, predno jih zapiše, kakor tudi, da jih v pravo zvezo spravi in tako razvrsti, kakor se snujejo druga iz druge; tudi se mora ogibati predolgih in preumetno zloženih stavkov. Najtehtnejše misli se zapišejo z večjimi črkami ali pa se podčrtajo, da so bolj razvidne. V daljših spisih razvrste se istovrstne misli po odstavkih.

Določnost ima spis, ako se rabi za vsako misel in za vsak pôjem pravi in odmerjeni izraz, tako, da bralec précej umeje, kaj je pisalec hotel povedati.

Naraven je izraz, ako nima nič prisiljenega, nič nadutega. Ogibati se je v spisu zlasti ponavljanja jedne in iste besede, kakor tudi vsacega pretiravanja. Izraz naj se skrbno izbere tako, da je primeren stvari, za katero se rabi. Istotako se je tudi varovati jednoličnosti, ker to vzbuja dolgočasnost.

Prilike in prispodobe.

Lepoto jezika in živahnost govora v spisu pospešujejo zlasti prilike in prispodobe.

Prilike so zamenjava pravih izrazov z drugimi podobnimi, s katerimi kako stvar, lastnost ali dejanje tembolj živo upodabljam.

119406

Podobe so nevavadna razvrstitev pravih izrazov v stavku, da dajemo govoru tem večjo živahnost in vzlet.

Najiminitnejše prilike so: 1. metafora, 2. alegorija, 3. personifikacija ali poosebitev, 4. metonimija, 5. sinekdoha, 6. hiperbola, 7. perifraza ali opis, 8. ironija.

1. **Metafora** je zamená pojmov, ki so med seboj različni, pa si podobni ter je I. samostalna, n. pr. cvet življenja (nam. mladost) b) pridevna, n. pr. srebrni las, zlato solnce itd. c) glagolska, n. pr. veter brije.

2. **Personifikacija** je prilika, ki prisoja neživim stvarjem dejanja in svojstva živih stvari, n. pr. kadar solnce, teka trudno, v sinje morje se ~~p~~opi itd.

3. **Alegorija** je obširneje izpeljana metafora, n. pr. vrč hodi k vodnjaku, dokler se ne razbije.

4. **Metonimija** je zamená pojmov, kateri so v naravni zvezi med seboj, kakor: a) učinek in vzrok (oblaki rosé nebeški blagodar — dež), b) posestnik in posestvo, lastnik in lastnina (sosed je pogorel), c) tvarina ali orodje in izdelek, (votlo v stolpu klenka bron; „lira“ se glasi najraje v samoti), d) znamenje in zaznamovani predmet, svojstvo in stvar, kateri svojstvo pripada, (križ znaguje nad polumescem; neubogljivost se sama tepe), e) kraj ali čas in stvari v kraju ali času, (moj čas spava pod gomilo; pridna učenka ne mudi šole). X

5. **Sinekdoha** je zamenjava višjih pojmov z nižjimi in večjih z malimi ali obratno, kakor: red ali vrsto z rodом, del s celoto, jednino z množino, določeno število z nedoločenim in obratno. (Pomladi trava zeleni. Z mečem v roki hité v boj. Morje pluska ob bregove. V potu obraza boš služil svoj kruh. Lastovka je oznanila pomlad.)

6. **Hiperbola** je podoba, katera stvari, lastnosti in dejanja čez mero povečuje ali pa zmanjšuje. (Če Goršič le mimo gre, so orglje že bolje.)

7. **Perifraza** ali **opis** je podoba, s katero opišemo kak predmet ali dogodek po njegovih delih in znamenjih, reč ali ime samo pa zamolčimo. (Dežela ljuba, kje ležiš, ki jezik moj mi govoriš?)

8. **Ironija** je prilika, katere pravi pomen je v nasprotju s tem kar beseda na videz oznanja. Zbadljivi ironiji se pravi sarkazem ali poroga. (Sramuj se starih, lepih nprav očetnih! — Kak pogum, bežati pred sovragom!) 1/2 8/198

B. Prispodobе.

Prispodobе se opirajo na obliko, zlasti pa na glas, opetovanje, razstavo in zvezo besed v stavku, kar daje govoru posebno živahnost.

Najimenitnejše prispodobе so:

1. **Aliteracija**, t. j. ponavljanje istih soglasnikov v začetku zlogov naglašениh besed, n. pr. Dan se za dnevom dalje pomika, Leto za letom lahno poteka.

2. **Asonanca**, t. j. ponavljanje istih samoglasnikov v sredi besed, n. pr. Tebe še gledam, ti mi še siješ ljubo in mило, zgodnja danica!

Opomba: aliteracija in asonanca se prištevata k rimi, prva je nemškega, druga španskega izvora.

3. **Anominacija** ali **ponavljanje besed** z istim debelnim zlogom, n. pr. Dete spava sladko spanje.

4. **Paronomazija** ali **igra z besedami**, t. j. opetovanje iste besede pa v različnem pomenu, n. pr. otroci so pač res otroci.

5. **Ponovljanje** ali **opetovanje besed** v začetku stavka (anaphora), ali v sredi (epizeusis) ali pa na konci (epiphora), n. pr. Stoji, stoji tam Beligrad (anaphora). Oj sveti, sveti beli dan! (epizeusis).

6. **Onomatopeja** ali **posnemanje** prirodnih glasov, n. pr. veter buči. Grom bobni.

7. **Stopnjatev** ali **gradacija**, ki razvrščuje misli tako, da je vsaka nastopna krepkejša od prejšnje, n. pr. Lenoba je mati siromaštva, tatvine, samomora.

8. **Opisovalni prilog**, epitheton ornans, t. j. prilastek, ki živo opisuje obseg samostavnika. x d. v. m. m.

9. **Mnogovezje** ali **polysyndeton**, n. pr. **In** kliče **in** miče **in** vabi srce.

10. **Brezvezje** ali **asyndeton**, n. pr. Vse prenaša, vpije, skaka. Noč je dnevu že jednaka.

11. **Elipsa**, n. pr. Nobenega glasu! — Krepko, junaki!

12. **Primer**, katera kaže na podobnost glavnega predmeta z drugim, n. pr. kakor trava so dnevi človeka, cvete kakor roža na polji. Sem spada tudi izgled, ki pojasnuje kako trditev s posameznim primerljajem, zlasti iz zgodovine, n. pr. Bogat je kakor Krez.

13. **Nasprotje**, ki obsega dve nasprotni misli v jednom stavku ali pa dva nasprotna pojma v jedni misli, n. pr. Kratka je zmota — A dolgo kesanje. Grenko veselje; sladka bolest.

14. **Aluzija** ali **rahla omemba**, ki navaja, kakor mimo grede, kako znano dogodbo, n. pr. Res, Herkulovo delo!

15. Vprašanje, ki je stavi pisatelj ne pričakovaje odgovora, da vzbuja v bralcu tem večjo pozornost, retorično vprašanje, n. pr. Kdo je trate, gaje vzelenil? Kdo je stvaril jezera, potoke?

Za retoričnim vprašanjem stoji včasih retorični odgovor, n. pr. Kdo napravi človeka iz človeka? — Kdo drugi kot krščanska vzgoja!

16. **Ogovor**, n. pr. Rožnate planine ve!

17. **Vzklik**, n. pr. Kako krasno je nebo!

Proza.

Proza ali nevezani govor služi znanostim in vsakdanjemu občevanju ter je bolj razširjena in se rabi bolj pogosto nego poezija v ožjem pomenu; kot govor vsakdanjega življenja je proza mnogokrat pomankljiva, po vsebini siromašna, po izgovoru pa pokvarjena, a književna proza se mora odlikovati po izbornem slogu, ritmiški lepoti in po odbranih besedah in rekih, ki so pristojni mislim, katere izražajo. Ako se uporabljajo v prozi pesniške prilike in prispodobе, tedaj je proza pesniška ali poetiška.

Najimenoitnejše prozaične oblike so: 1. pripoved, 2. životopis, 3. opis, 4. oris, 5. primerjave, 6. razlage ali razložbe, 7. opis pesniških proizvodov, 8. razprave, 9. razgovor, 10. pisma, 11. poslovni sestavki.

1. Pripoved ali povest.

Pripoved se imenuje proizvod, ki nam opisuje resnično ali izmišljeno, pa vendar verjetno dogodbo.

V pripovedi je gledati ne le na primerno besedo, marveč tudi na to, da se ne izpusti kaj bistvenega, in da so pojedini dogodki razvrščeni po svojem naravnem razvitku in po času, kakor so se v resnici vršili drug za drugim. Bolj važne stvari morajo razvidne biti od manj važnih.

Povesti so poučne in leposlovne. Prve imajo namen poučevati, druge pa prijetno zabavati in blago vplivati na človeka.

Kadar okrajšamo kako povest, posnamemo iz nje le bistvene stvari, nebistvene pa izpustimo; ako pa povest razširimo, pridamo bistvenim stvarem nebistvene, da prve bolje opišemo.

2. Životopis.

Životopis nam predstavlja najvažnejše dogodke kake osebe ali pa povsebljene stvari v kronologičnem redu. — Ako opisujemo življenje kake določene osebe, začnemo svoj opis navadno s krajem, kjer je bila rojena, navedemo potem okoliščine, v katerih se je vršila nje vzgoja, omenjamo njen poznejši razvoj in delovanje, nje zasluge in druga lepa svojstva, ter sklenemo svoj spis s krajem in časom, kje in kedaj je sklenila opisana oseba svoje življenje.

3. Popis ali opis.

Popis imenujemo proizvod, kateri nam kaže kak predmet ali dogodek po njegovih bistvenih in nebistvenih znakih, tako, da si ga bralec lahko jasno in živo predstavlja.

Opis služi zlasti poduku in to najbolj v prirodoznanstvu, in v potopisih.

4. Oris.

Oris se razlikuje od opisa, da nam riše kak predmet v poetiški lepoti ter nam ob enem tudi kaže utis, katerega dela opisani predmet na dušo pisateljevo.

5. Primerjave.

Primerjava je spis, kateri nam predočuje dva predmeta po nju podobnosti in po nju različenosti. V primerjavah včasih naštevamo najprej vsa ona svojstva, katere imata oba predmeta, potem pa navedemo nju različenosti; včasih pa opisujemo jeden predmet ter ga ob enem primerjamo z drugim.

6. Razložbe ali razlage.

Spis, kateri pojasnuje kak izrek, pregovor, priliko ali besedo z raznim pomenom, zovemo razlago ali razložbo.

Izrek je stavek, ki izraža kako važno resnico s kratkimi pa jedrovitimi besedami. — Izrekom podobni so pregovori ali prislovice.

Pregovori in izreki se pojasnujejo zato, da bolje umevamo misel, katero krijejo v sebi. — Kadar pregovor ali izrek v priliki kaže kako resnico iz življenja, razloži se najprej njegov pravi pomen, ki se kaže iz besed, — potem se pojasni njegova podobnost z dogodki iz življenja, za katere velja; in naposled se dokaže njegova resničnost z dogodki iz vsakdanjega življenja ali iz zgodovine. Ako poznamo še druge prislovice, ki izrekajo isto misel, navajamo tudi te k pregovoru, katerega smo pojasnili.

7. Opis pesniških proizvodov

imenujemo prevajanje poetičnih oblik v prozo ali prevajanje vezanega govora v nevezani govor. Pri prenašanju pesniških oblik v prozo moramo gledati na to, da se ogiblremo ritmiškega gibanja, ki se nahaja v stihih ter, da zamenjamo rime z drugimi izrazi;

tudi se morajo nenavadne razvrstitve besed poravnati in prilike izraziti v govoru vsakdanjega življenja. Misli se morajo logično razvrstiti in, če so tu in tam pomanjkljive, s prikladnimi spopolniti.

8. Razprave.

Razprava se imenuje proizvod, kateri pretresuje razne dogodke, pojme, mnenja in nazore ter jih skuša dokazati, opovreči ali razjasniti. Razprava se tedaj prišteva znanstveni prozi.

Posebna razvrst razprave je hrija, t. j. vporaba, ki kak znamenit izrek po celó določenih pravilih razpravlja.

Načrt za hrijo: Uvod: 1. Izrek s pohvalo pisatelja, od katerega izrek izvira.

Izpeljava: 2. Pojasnjenje misli, katero izrek obsega.

3. Dokaz njegove istinitosti.

4. Nasprotje, ali oporekanje nasprotne trditve.

5. Primerjava s podobnimi slučaji iz zgodovine ali iz prirode.

6. Izgled, ki na posameznih dogodkih izrek pojasnuje.

7. Svedočba, t. j. sklicevanje na geslo kake veljavne osebe, katero resničnost pojasnjenega izreka potrjuje.

Konec: 8. Završetek, ki s kratkimi besedami ponavlja glavno misel ter kaže nje uporabo za (vsakdanje) življenje.

9. Razgovor.

Razgovor je posebna oblika v pripovedi ali pa v razpravi. Predmet razpravljata v razgovoru dve osebi, od katerih jedna vzpodbuja in dopolnjuje drugo. Razgovor postane dramatičen, ako se po njem prikazuje značaj razpravljajočih oseb. Dramatičen razgovor je temelj dramatskemu pesništvu. Uporablja se tudi v

daljših povestih, romanih in novelah ter prodaje vsakemu takemu umotvoru posebno živahnost.

NB. (Pisma in poslovni sestavki se nahajajo v Končnikovi slovnici).

Poetika.

1. Nauk o poeziji imenujemo poetiko.

Poetika nam razlaga zakone, veljavne o različnih oblikah in različnih vrstah pesniških proizvodov. Poetika nima tega namena, da bi koga naučila pesni skladati ali drame pisati; ona ima samo ta namen, da nas uči pesniško tehniko spoznavati, pesniške zakone umeti ter z njih pomočjo bolje umeti in lepše uživati po obliki, kakor po vsebini dovršene proizvode naših pesnikov in pisateljev.

2. V dvo ali večzložnih besedah naglašamo jeden zlog bolj nego druge ter za njegovo izrekanje potrebujemo več časa, zato razločujemo v dvo — in večzložnih besedah naglašene in nenaglašene zloge, dolge in kratke zloge.

Naglašene ali dolge zloge zaznamujemo s črtico —, nenaglašene pa z lokom ∪.

Ako zvežemo naglašene zloge z nenaglašeni tako, da se naglašeni zlogi z nekako pravilnostjo ponavljajo in z isto pravilnostjo z nenaglašeni zlogi menjavajo, tedaj nastane gibanje, kateremu pravimo takt ali rythmus. N. pr.

Stoje na holmu hiše tri — —, — — — —
Pod holmom potok čist šumi — — — — — —

Rythmus v teh dveh verzih je nastal s tem, da se pred vsakim naglašanim zlogom redno ponavlja po jeden nenaglašen zlog.

Rythmus, ki se začenja z jednim ali dvema nenaglašeni zlogoma, imenujemo rastoči rythmus; oni rythmus pa, ki se začenja z naglašanim zlogom, imenuje se padajoč rythmus n. pr.

Mrzla burja ostro brije — — — — — —
Sém črez skalnate vrhé — — — — — — padajoč rythmus.

Leží, leží ravnó poljé, — — — — —
 Ravnó poljé, plodnó poljé — — — — — rastoč rythmus.

3. Stop. Rythmus delimo v posamezne oddelke, katere imenujemo stôpe (Versfüsse).

Stop je merska jednota obstoječa iz dveh ali treh, redko-keďaj iz štirih zlogov. Vsak stop ima po jeden naglašen zlog, ki se imenuje povdarek (Hebung) in jednega ali dva nena-glašena zloga, ki se imenujeta spuščaj ali upád (Senkung). Stôpi so tedaj dvozložni, trizložni in v enem slučaju tudi štiri-zložni.

Dvozložni stôpi so: a) trohaj — —, n. pr. hiša, voda

b) jambus — —, n. pr. zlatar, bogát.

3. spondaj — — ali pa — — ima dva naglašena zloga, od katerih ima jeden poseben poudarek. Slovenščina nima čistih spondajev, t. j. spondajskih besed, zato nam namesto spondaja služi večji del trohaj.

Trizložni stopi so:

1. daktil — — —, n. pr. déklica, máčeha, hišica.

2. anāpest — — —, n. pr. gospodár, vodomét.

3. amfibrah — — —, n. pr. lepóta, podóba.

Štirizložni stop je korijamb ali Vodnikova mera. Kori-jambskih besed slovenščina nima.

Kadar verz tako beremo, da pri branji posebno povdarjamo njegove ritmične člene, tedaj pravimo, da verz škandiramo.

Škandirati se tedaj pravi, verz tako brati, da se med branjem vsak stop záse bere in v vsakem stopu dotični naglašeni zlog posebej povdarja,

n. pr.	Solnce	že	za	goro	pada
	Krog	se	vlega	mrak	hlađan.

Metrična celota, obstoječa iz dveh, treh ali več stopov imenuje se verz ali stih. Po številu stopov so verzi dvostopni, tristopni in večstopni. Celotni ali pravilni so le oni verzi, ki se končavajo z odmorom ali s kakim ločilom, n. pr.

Ko dan se zaznava, |
 Danica priplava, |
 Se sliši zvonjenje ||
 Čez hrib in čez plan.

Ako sta dva verza v tesni sintaktični zvezi med seboj, t. j. ako sega misel jednega verza v drugega, verza nista celotna in ne popolnoma pravilna, n. pr.

Tam boginje vèže Staroslav in lepa
 Njegova hči odpira in zaklepa.

Po meri, v kateri so verzi sestavljeni, razlikujemo trohajske, jamske, daktilske, anapestične in korijamske verze.

Trohajski verzi:

Mrzla burja ostro brije,
 Sem čez skalnate vrhé
 Golo drevje ivje krije,
 Ledenijo se vodé. („Groblje“ — Hribar.)

Minilo že je nekaj let

Kar šel sem s holma v beli svet; („Naša vas“ — Levstik)
 jambski v.

Daktilski verzi:

Na postelji smrtni kralj Boris leži;
 Od stolnega mesta do zadnje vasi
 Ves narod zanj moli, mu zdravja želi.

(„Najlepši dan“ — Aškerc.)

Anapestični verzi:

Od nekdanj lepé so Ljubljanke slovéle
 Al lepši od Urške bilò ni nobene. („Povodnji mož“ — Prešeren.)

Korijamski verz:

Ne hčere ne sina
 Po meni ne bo
 Dovolj je spomina
 Me pesni pojó.

Vodnik.

Včasih število stopov v posameznih verzih ni celo, ampak zadnji stop je nepopoln ali pa ima jeden ali dva zloga preveč. Kadar se verz končava na cel stop, imenujemo ga popoln ali akatalektičen verz.

Kadar pa zadnji stop ni cel, ampak mu manjka jednega ali dveh zlogov, tedaj pravimo, da je verz nepopoln ali katalektičen.

Ako ima pa zadnji stop jeden ali dva zloga preveč, je verz hyperkatalektičen ali nadštevilen.

Samo trohajski in daktilski verzi zamorejo biti katalektični, samo jambski pa hyperkatalektični.

Včasih se verz začinja z nenaglašnim zlogom, katerega ne štejemo k meri. Ta nenaglašen zlog se imenuje nástop ali anakruza, n. pr.

Zakrivljeno palico v roki	—, — — — — — — — —
Za trakom pa šopek cvetlic	—, — — — — — — — —
Ko kralj po planini visoki	
Pohajam za tropom ovčic.	(„Veseli pastir“ — Gregorčič.)

Stik ali **rimo** imenujemo ujemanje samoglasnikov in soglasnikov v dveh besedah od koreninskega soglasnika dalje.

Stik je čist, ako se samoglasniki in soglasniki, ne pa náglas ali pa, ako se ujemajo samoglasniki, pa ne vsi soglasniki, n. pr. znàn — razmetán; Beligrád — pokončát.

Stik se razlikuje v mnogo vrst. Po številu zlogov so:

1. **enozložni**, moški ali krepki, n. pr.

Dolžan ni samo, kar velevala mu stán
Kar more, to mož je storiti dolžán.

2. **dvozložni**, ženski ali šibki stik, n. pr.

Na delo tedaj, ker resnobni so dnovi,
A delo in trud ti nebo blagoslovi.

3. **trizložni** ali tekoči stik, n. pr.

Cesarske puške pokajo
Se turške gôspe jokajo
Cesarski bombe mečejo
Se Turki z grada vlečejo.

Nar. p.

4. **zložen** stik se imenuje oni stik, ki je sestavljen iz dveh besed, n. pr.

Mladički tam pomrli so
Oči svetle zaprli so.

Levstik.

Kitica.

Verze zlagamo v metrične celote, katere imenujemo kitice. Število verzov v posamezni kitici ni določeno, ampak poljubno; zatorej imamo kitice, ki so sestavljene iz 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10 ali celo 14 verzov. Najnavadnije so kitice s štirimi verzi, pa tudi z osmimi se pogosto nahajajo. Kitica ki ima več nego 14 verzov, je že redko izjema.

Zelo važno pa je, kako je razvrščena rima v kitici.

Rima je lahko

1. zaporedna, n. pr.

V Rovih cerkev so zidali, *a*
Da Mariji bi jo dali, *a*
Ki rodila nam Boga *b*
V odkup vsega je sveta. *b*

Levstik.

2. prestopna, n. pr.

Solnce že za goro pada, *a*
Krog se vlega mrak hladán *b*
Gori ob ozidji gráda *a*
Divji boj še ni končán. *b*

Pagliaruzzi.

3. objemna, n. pr.

Solnce se od daleč skriva *a*
Vrana leta okrog hiše *b*
Mrzel veter zunaj piše *b*
Tla pa debel sneg pokriva. *a*

S. Jenko.

4. zapletena, n. pr.

In zdaj pojdi, ostani *a*
O pesen, zdrava! pojdi in oznani *a*
Trditi on, ki pel me je, néjenja, *b*
Da z vojvodom ne menja *b*
Ne s kraljem, ne z blagrenimi mestjani *a*
Kar vredno po pravici je zavida *c*
Na zadovoljnost se jedino zida. *c* Žemlja.

5. prekinjena rima *a b c b*

Tri vrhi kipijo
Pod sinje nebo
Slovenskega hriba
Vrhovi so to.

Stalni verzi. 1. Peterostopni jambiški verz ali **kvinar**.

Rabi se v drami, v sonetu, v štanci in v pripovednih pesnih.

Valhun, sin Kajtimara, boj krvavi
Že dolgo bije za krščansko vero.

2. **narodni deseterec**, t. j. peterostopni trohajski verz, ki ima za drugim stopom vselej odmor ali diarezo,*) n. pr.

Breda vstane || ko se dan zazori,
Se sprehaja || sem ter tje po dvori.

Ta verz je epični verz jugoslovanski, ker imajo Srbi vse svoje junaške pesni zložene v tem verzu.

V narodnem deseterci sta tudi umetni slovenski pesni „Ubežni kralj“ in „Svetopolkova oporoka.

3. **šestomer** ali **hexameter**, t. j. šesterostopen, katalektičen daktilski verz. Pravilen šestomer mora v petem stopu vselej imeti daktil, v prvih štirih so pa lahko tudi trohaji. Zarezo ali cezuro ima navadno v tretjem stopu, n. pr.: Grob se za grobom vrsti || z visoko travo zarasten.

3. **petomer** ali **pentámeter** je katalektični, peterostopni daktilski verz, obstoječ iz dveh polovic, kateri v sredi loči odmor ali diareza. Vsaka polovica ima $2\frac{1}{2}$ stopa, skupaj 5 stopov; od tod ime pentámeter, n. pr.

Blag vam ostani spomin || upanje vam za naprej!

Pentámeter se rabi samo v zvezi s heksámetrom. To zvezo imenujemo distihon, n. pr.

Jezik očistite peg, || opilite gladko mu rujo

Kar je najetega v njem, dajte sosedu nazaj! Koseski.

5. **novi nibelunški verz** je zložen iz 6 jambiških stopov, katere odmor ali diareza deli v dva dela po tri stope. Prva

*) Odmor ali diarezo imenujemo prenehljáj sredi daljšega verza ob konci besede in zajedno ob konci stopa; ako pa je odmor sredi stopa, imenuje se zareza ali cezura.

verzova polovica ima za tretjim stopom še jeden nenaglašen zlog, je torej nadštevilna, n. pr

Pozdravljam te o j temni || stoletni samostan.

Štirje taki verzi z zaporedno, krepko rimo dajo

1. **novo nibelunško kitico.**

Druge stalne kitice so še

2. **oktava** ali **štanca**, kitica ki je zložena iz 8 peterostopnih nadštevilnih jambiških verzov, z rimo *a, b, a b a b c c*.

3. **tercina**, kitica, zložena iz treh peterostopnih nadštevilnih jambiških verzov z rimo *a b a — c c c — d e d* itd.

4. **decima** je zložena iz desetih čveterostopnih trohajev z zapleteno rimo.

5. **sonet** je zložen iz štirinajstih čveterostopnih nadštevilnih jambiških verzov s stikom *a b b a, a b b a, c d c, d e d*

6. **gazela** je zložena iz najmanj 14 in iz ne več ko 18 verzov.

Prvi stik se ujema s 3., 5., 7., 9. itd, verzom, drugi verzi so brez stika ali rime.

7. **triolet** je pesnica, zložena iz osmih verzov, v katerih se po 3. verzu ponavlja prvi verz, po 6. pa prvi in drugi.

Glavne vrste pesništva.

Pesništvo delimo v 3 glavne vrste: v epsko, lirsko in dramsko pesništvo.

Epsko pesništvo imenujemo tisto, v katerem nam pesnik pripoveduje kako dogodbo vnanjega sveta, pri kateri sam ni vdeležen. (Ime je dobilo od grške besede „épos“, t. j. pravljica, pripovedka ali povest).

Lirsko pesništvo se imenuje tisto, v katerem nam pesnik izraža svoje čute in misli. Ime je pa dobilo od grške „lyre“, skatero so Grki spremljali svoje petje in še dandanes so lirske pesni v prvi vrsti petju namenjene.

K dramatičnemu pesništvu pa spadajo tisti pesniški proizvodi, v katerih nam delujoče osebe predstavljajo kako dejanje, ki se pred našimi očmi godi in iz sedanjosti razvija v prihodnost.

A. Epika.

Med vsemi vrstami pesništva najstarejša je epika. Najimennitnejše vrste epskega pesništva pa so:

1. **Bajka** se imenuje tak epski proizvod, v katerem se nam opisuje dogodek iz življenja tega ali onega božanstva. Bajke so najstarejši del epike. Neomikan človek ni razumel prirodnih prikazni, zato je jih poosebil in pripisoval bogovom. K bajkam spadajo pripovedke o Rojenicah, o maliku, škratu, o Kurentu, o povodnem možu, o vilah itd. Zdaj so se nam ohranile večinoma samo v prozi. Umetni pesniki pa zlagajo bajke tudi v poeziji.

2. **Legenda** se imenuje pesniški proizvod v prozi ali v poeziji, ki nam opisuje kak čudovit dogodek iz življenja krščanskega svetnika. Prvi kristjanje so namreč opisovali življenje tega ali onega sv. mučenca ter so ta opis v tolažilo in bodrilo prebirali pri shodih in službah božjih. Legenda pomeni, toliko, kakor stvar, ki naj se bere ali, ki je branja vredna. Pozneje so se resnične zgodbe pomešale s čudovito primesjo, s čudesi itd. in nastalo je o raznih svetnikih mnogo legend. Tudi slovenski narod ima premnogo narodnih legend, katerih glavne osebe so Kristus in sv. Peter, ki potujeta po svetu; Marija, smrt, hudobni duh itd. N. pr. Valjavčeva „Od nebeške gloriije“, Znamenje dežja; „Narodne legende“ spisal A. Kosi, Aškere „Legenda o toplicah“, Levstik „Živopisec in Marija“, Gregorčič „Rabeljsko jezero“.

3. **Pravljice** in **pripovedke** so pesniški proizvodi, ki pripovedujejo kak čudovit dogodek, toda s tem razločkom, da se pripovedka naslanja na kako zgodovinsko osebo, ali pa na kakšen znan kraj; pravljica pa se ne opira ne na zgodovinsko osebo, ne na znane kraje.

Osebe, ki nastopajo v pravljici, so poosebljene prirodne prikazni, velikani, čarovniki, časih še celo živali itd. Vsebina v pri-

povedkah je veselega ali žalostnega obsega, v pravljici pa se dejanje razvije čudapolno ter pride vedno do veselega kooca.

4. **Živalska pravljica** se imenuje tisti pripovedni proizvod, v katerem nastopajo živali s človeškim čustvom in mišljenjem, v človeških navadah, razmerah in običajih, pa vendar pri tem ne zataje svoja značilna pristno živalska svojstva. N. pr. nar. pes. „Lisica“. Valjavčeva „Vojska z volkom in psom“. Najnavadnejše nastopajo v živalski pravljici slovenski lisica, medved, volk, pa petelin.

5. **Junaška pesen** ali rhapsodija se imenuje epski proizvod, kateri pripoveduje slavne boje in čudovita dela znanega narodnega junaka; temu pomagajo včasih tudi višja bitja (n. pr. vile) izvrševati slavne čine. V to vrsto štejemo slovenske narodne pesni o kralji Matjaži, o Pegamu in Lambergarji, in o Ravbarji. Najlepše narodne junaške pesni na svetu imajo Srbi.

6. **Narodna epopeja** ali velika narodna junaška pesen se imenuje tista pripovedna pesen, ki nam na zgodovinski podlagi pripoveduje celo vrsto velikih, ves narod zanimajočih, v jedno celoto združenih dogodb. Središče narodnim epopejam je silen národen junak, katerega v njegovem boju podpirajo ali pa ovirajo navadno višja bitja.

Narodne epopeje ne zloži nikdar jeden sam pesnik, epopeja vselej nastane iz več posameznih narodnih junaških pesnij ali rhapsodij, katere potem združi kak pesnik v celoto.

7. **Povest v verzih** ali pesniška povest se imenuje umotvor, ki nam v obliki in v tonu epopeje opisuje zanimiv dogodek, pa se loči od epopeje v tem, da je ta dogodek in ž njim tudi vsa pesen manjšega obsega. Najlepši izgled za povest v verzih je Prešernov „Krst pri Savici“, in „Sedem sinov“ zložil Žemlja.

Balada in romanca ste pripovedni pesni, v katerih nam pesnik dogodek tako opeva, da nam poleg dogodka samega izraža tudi čustva dotičnih oseb. V baladi in romanci dejanje ne sme biti nikdar razsežno in zapleteno, temveč opisuje se nam samo jedno dejanje in poleg tega se izražajo tudi čuti tistih oseb, ki so udeležene pri tem dogodku. Vsaka balada ima torej poleg

svojega epskega življa tudi lirski moment v sebi in zategadelj nekateri krasoslovci prištevajo balado in romanco lirskemu pesništvu.

Balada je dobila svoje ime od keltske besede „guelao d“, pozneje se je iz te razvila beseda „wallaud“ wallada, dokler ni dobila sedanje oblike balada. Tako so namreč imenovali škotski Kelti svoje narodne pesni, v katerih so opevali vže v 13. stol. raznovrstne dogodke in kakor je značaj severnih Škotov resnoben in mračen, takšna je bila tudi vsebina teh pesni. Napačna pa je misel, da ima balada svoje ime od italijanske besede „ballata“, t. j. pesen za ples, od katere so prejšni pisatelji izvajali ime „balada“.

Balada je lirsko-epska pesen, katera nam v kratkih potezih, večkrat celo v dialogični obliki in v dramatično razvitem dejanji pripoveduje navadno tragičen dogodek. Tega dogodka pa balada nikdar ne opisuje na široko, ampak nekaterih stvari se samo toliko dotakne, da vzbudi bralčevo domišljijo, kateri si potem dogodek sam dalje snuje. V baladi je tedaj vse nekako resno, naglo, dramatično, gibko in skrivnostno. Kakor ima narod, pri katerem je nastala balada, resen značaj, tako ljubi tudi ta skoraj izključljivo resne predmete in tragične dogodke, n. pr. vojskine prizore, krvave dogodke po viteških gradovih, itd. Taki in jednaki predmetje so pa toliko bolj poetični, če se jih je lotila narodna pripovedka ter jih prepletla s čudovitimi stvarmi. V tem oziru so Aškrčeve balade „Potnica“, „Mejnik“; Prešernov „Povodnji mož“; Levstikov „Ubežni kralj“ ali Pagliaruzzijeva „Smrt carja Samuela“.

Romanca je tudi lirsko-epska pesen, ki nam pa precej na široko pripoveduje posamezen zanimiv, vesel dogodek. V tem ko pesnik v baladi izraža čustva na kratko, tako da mora bralec tu in tam časih celo kaj ugibati, opisuje nam romanca dogodek obširneje, vsebina dogodka je večinoma vesela in konec srečen. Kakor balada, tako tudi romanca ne taji svoje domovine; doma je namreč iz Španskega. Španci so v srednjem veku vsako pesen, zloženo v domačem, t. j. španskem jeziku (in ne v latinskem),

imenovali „romanco“. Kakor pa je značaj španskega naroda okreten, gibljiv, vesel in živahen, tako je tudi vsebina iz Španskega vzete romance nekako vesela, njena oblika pa gostobesedna. Najlepše slovenske romance so: Aškrčeve „Čaša nesmrtnosti“, „Atila in slovenska kraljica“ itd.

Idila se imennje epska pesen, ki nam mirno in skromno opisuje kakšen dogodek iz selskega življenja brez silnih značajev in velikih činov. Najljubši predmet idili so kmetovalci, zlasti pastirji in ribiči. Svoje ime je dobila od grške besede *eidyllion*, t. j. obrazec ali podoba. Prav mična idila je A. Hribarjeva „Županova Minka“.

Roman je obširno pripovedno delo, ki obsega v olikani, nevezani besedi vrsto dogodb, ki so med seboj zvezane v skupno celoto. Roman ob času občne kulture namestuje epos v pesništvo ter nam opisuje človeško življenje v raznih položajih, borbah in težnjah, po katerih človek dospe do svoje sreče ali tudi nesreče. Iz romana nam odseva slika raznovrstnega in mnogostranskega življenja človeškega.

Od epopeje se loči roman zlasti v tem, da je vselej pisan v prozi; pisan pa je lahko v pripovedni, v dialogični ali epistolarni obliki. Najnavadnša oblika romanov pa je zveza pripovedne oblike z dialogično.

Po vsebini ločimo romane v zgodovinske, socijalne, salonske, umetniške, obiteljske in narodne.

Z ozirom na način, kako pisatelj obdeluje svoj predmet pa jih vrstimo v resne, tragične, sentimentalne, humoristične in satirične romane.

Novela je povest, ki nam v lepem, izbranem jeziku na kratko pripoveduje verjeten zanimiv dogodek iz življenja jedne ali tudi več oseb. Ime „novela“ je laškega izvora ter pomenja toliko kakor „nova povest“. Početnik novele je laški pesnik in pisatelj Boccaccio. Najboljši novelisti slovenski so Erjavec, Jurčič in Krsnik.

Od novele se loči povest v tem, da povest v navadni, prosti in domači besedi pripoveduje kak zanimiv dogodek, novela

pa se odlikuje po pesniško navdahnjeni pisavi. Jako lepa slovenska povest je „Jurij Kozjak“, spisal Jurčič.

Lirika.

Lirika je po svojem razvoju mlajša nego epika. Razvila se je še le tedaj, ko je narod dosegel že višjo stopinjo naobrazbe; nasprotno pa je pri umetnih pesnikih, ki ne prepevajo liričnih pesnic še le v starosti ampak v mladeniški dobi; zakaj takrat jim je srce mnogo občutljivejše. Ime ima lirika od grškega godala „lyra“, s katerim so Grki spremljali svoje petje.

Ker lirika speva notranji svet, t. j. veselje, žalost in druge občutke človeškega srca, imenuje se tudi primerno „subjektivno pesništvo“.

Lirske proizvode delimo v tri vrste:

a) subjektivna lirika b) lirika navdušenja c) lirika pre-mišljevanja.

Subjektivni liriki prištevamo pesen; k liriki navdušenja pripada oda, himna, psalm in ditiramb; k liriki premišljevanja pa se šteje elegija, sonet, glosa, kancona in gazela.

Pesen se imenuje lirski proizvod, v katerem nam pesnik opisuje čustva svojega srca kratko in jedrovito v pevni obliki.

Čustva pesnikova pa morajo biti globoka, zakaj plitva vsakdanjost ne ugaja umetnosti, najmanj pa še pesništvu; izraz čustva mora biti krepak, da nas gane, ter kratek, da ne izgubi moči, skatero nas gane. Pesen mora imeti pevno t. j. za petje prikladno obliko.

Pesni delimo po vsebini v pobožne in posvetne.

Pobožne pesni imenujemo one, v katerih izražamo čute, kateri nam izvirajo iz našega razmerja do Boga. V to vrsto štejemo zahvalne pesni, spokorne pesni, pesni, v katerih prosimo Boga za kako milost. Pesni, katere prepeva ljudstvo v cerkvi pri službi božji, imenujejo se cerkvene pesni.

Posvetna pesen izraža čute, katere nam vzbujajo navadne razmere človeškega življenja, ali tudi priroda in sploh vnianji svet, ki nas obdaja. Posvetne pesni so jako različne in

Elegija je grškega izvora ter je pomenjala nekdanjo pesen, zloženo v distihih, naj si je bila sicer katerekoli vsebine. Distihon so imenovali Grki „elegijsko mero“.

Sonet, glosa, kancona, gazela in triolet se imenujejo tudi lirske pesni v stalnih oblikah.

Sonet je lirska pesen, zložena iz štirinajstih peterostopnih, nadštevilnih jamskih verzov. Verzi so razdeljeni v štiri kitice, prvi dve s štirimi, drugi dve s tremi verzi. Prvi dve kitici se imenujeta kvartini ter imata dvozložno objemno rimo abba, drugi dve kitici sta tercini z zapleteno dvozložno rimo. V kvartinah nam daje pesnik splošen nauk, katerega potem v tercinah uporablja, ali pa nam daje v kvartinah uvod, v tercinah pa pravó jedro soneta.

Sonet je italijanskega izvora; Italijan Petrarka (r. l. 1304 v Arezzu na Toškanskem, † 1374 v Arquí) je pel prve sonete; v slovenščino jih je uvedel Prešeren, pa tudi Stritar, Levstik, Umek in Cimperman so sestavili lepe sonete.

Sonetni venec je skupina petnajstih sonetov in sicer tako, da je zadnji verz vsakega soneta začetni verz nastopnega soneta: štirinajsti sonet se konča z začetnim verzom prvega soneta, petnajsti sonet ali „magistrale“ je zložen iz samih začetnih verzov prejšnjih štirinajstih sonetov. Ves sonetni venec izraža jedno glavno misel, katera veže vseh petnajst sonetov v skupno celoto.

Prvi sonetni venec je zložil Prešeren in drugega A. Umek.

Glosa je zložena iz dveh glavnih delov. Prvi del je štirivrstična kitica, imenuje se „podstava“ ali „geslo“. — Drugi del se imenuje „varijacija“ ali „izveršetek gesla“. Geslo da pesniku glavno misel, katero potem on razpravlja v štirih decimah takó, da vsako decimo sklene po vrsti z jedno vrstico iz gesla. — Prvo glosa je zložil v slovenščini Prešeren, drugo Aliban „Ozir v nebo“.

Gazela je lirska pesen, zložena iz deset do osemnajst verzov v jamski ali trohajski meri. Značilno svojstvo gazeli so rime; vjemata se namreč prvi in drugi verz, potem četrti, šesti,

osmi i. t. d. drugi vmes pa se ne rimajo; vrh tega je rima navadno zložena. Gazela je orijentalškega izvora, v slovenščino jo je uvedel Prešeren.

Kancona je lirski pesen, zložena navadno iz petih kitic; prve štiri imajo navadno po 13, časih tudi po 11 do 16 jambiških peterostopnih vrstic z umetno ubrano rimo. Zadnja kitica je krajša ter se konča z ogovorom, s katerim se obrača pesnik do kancone same. Kancono „Samota“ je zložil J. Žemlja.

Triole je zložen navadno iz osmih, časih tudi iz dvanajstih verzov, ki imajo dvojno rimo. Prva dva verza izrekata glavno misel vsega trioleta in se ponavljata tudi kot zadnja dva verza v kitici, poleg tega se pa prvi verz ponavlja tudi v sredi kitice in ravno zaradi tega trikratnega ponavljanja prvega verza imenuje se pesen triole.

Didaktika.

Didaktičnemu pesništvu prištevamo vse pesniške umotvore, kateri imajo očiten namen, človeka ne le zabavati ampak tudi poučevati. Po tem namenu se zlasti ločijo od drugih pesniških vrst. Poučno pesništvo se odlikuje po duhoviti, dovtipni in sploh zanimivi vsebini, po obliki pa je lahko epsko, lirsko ali pa tudi dramatično.

K didaktiki spadajo:

1. **Poučna pesen**, lirski proizvod, ki ima namen, človeka poučiti o kaki vzvišeni resnici ali kreposti, n. pr. „Zaničevalcem pevcev“, zložil Ledinski (Ant. Žakelj) ali pa „Novice bralcem h koncu leta 1845“, zložil Koseski. Poučna pesen mora biti zložena tako, da ni samo človeškemu razumu namenjena, temveč da deluje prijetno tudi na njegovo domišljijo. — Kadar ima poučna pesen obliko pesniškega pisma, namenjenega določni osebi, imenuje se poslanica. Dasi se obrača poslanica na določno osebo, vendar nam razodeva občno veljavne resnice in določna oseba mora biti zastopnik človeštva sploh ali pa vsaj jedne vrste občinstva. N. pr. „Poslanica v tragediji, Pajk.“

2. **Zabavljica ali satira** je lirsko-poučni proizvod, kateri v resni ali šaljivi besedi razkriva in šiba človeške slabosti in napake. Satira ima vedno namen poučevati, zato mora biti beseda v satiri namenu primerna, resno ali šaljivo učeča, nikdar pa se ne sme lotiti posameznih oseb ter je osmešiti in žaliti. Taka satira prestopa svoje leposlovne meje ter se imenuje paskvil.

3. **Basen** se imenuje priprosta, kratka pravljica, ki nam s posebnim dogodkom pojasnuje kako pravilo ali resnico iz življenja. Po obliki je lahko v vezani ali nevezani besedi. Delujoče osebe v basni so namesto ljudi večinoma živali ali rastline; značaj živali in rastlin je vedno isti, zategadelj se po njih najlažje dokažejo splošne resnice in vedno veljavna pravila iz človeškega življenja. Od živalske pravljice se loči basen v tem, da ima namen poučevati, živalska pravljica pa ima namen, nas le prijetno zabavati.

Basen mora biti priprosta, lahko umljiva in tako osnovana, da bralec brez posebnega ugibauja lahko posname nauk ali morâlo, katero nam basen podaje.

Prvi basničar je bil Grk Ezop, ki je živel v 6. stol. pr. Kristom. *Sesne, Kuro, Huanarjev, Lafontin, Mitelko.*

4. **Parabola** ali prilika je kratka povest, katera nam v izmišljenem dogodku pojasnuje kako višjo, нравno resnico iz duševnega življenja človeškega. V parabolli so delujoče osebe ljudje, nikdar pa ne živali.

Najlepše parabole imamo v sv. pismu nove zaveze, n. pr. prilika o izgubljenem sinu, farizej in cestninar, usmiljen Samaritan i. t. d.

5. **Alegorija** je poučni pesniški proizvod, ki nam kakšen visok, nadčuten predmet razpravlja v primerni obliki tako, da nastopajo v nji pojmi kot osebe n. pr. Heraklej na razpotji; Stritarjeva „Sreča, Poezija in Prešeren“.

6. **Napis ali epigram** je majhen pesniški proizvod, ki nam v kratkih pa jedrnatih besedah izraža dovtipno in duhovito misel o kakem predmetu, tako da nas s svojim nepričakovanim

koncem osupne. Da pa epigram doseže svoj namen, mora biti dotični predmet bralcu znan, da si ga že po imenu ali napisu pesni more pred oči postaviti.

Napis je bil prvotno le to, kar znači njegovo ime, namreč napis na kakem spomeniku ali svetišču ter imel namen pojasniti, čemu je dotični spomenik ali svetišče. Grki in Rimljani so delali že v starodavnih časih jako duhovite epigrame na spomenike slavnih mož, na svetišča, na posode in drugod. Pozneje se je pa zgubil prvotni pomen in epigram je postal to, kar je še dandanes. — Epigrame so pisali Prešern, Levstik in drugi.

7. **Rék** je pesniški proizvod, ki nam kako duhovito, več ali manj splošno pravno resnico izraža v kratkih, jedrnatih stavkih. Najlepše slovenske réke je pisal Levstik.

Od epigrama se loči rék v tem, da prinaša ta kako splošno resnico, epigram pa je namenjen znani osebi ali ima za predmet znan dogodek.

Med réke štejemo tudi narodne pregovore, ki hranijo v sebi pravo zakladnico lepih in modrih naukov, katere si je narod posnel po svojih mnogih skušnjah.

8. **Uganjke ali zastavice** so kratki pesniški proizvodi, v katerih se svojstva kakega predmeta tako opišejo, da moramo po premišljevanji dotični predmet uganiti, četudi predmet sam ni imenovan.

Uganjke so umetne in narodne. Slovenci imamo zlasti mnogo narodnih uganjk. Umetnih je mnogo zložil Vodnik pa tudi Potočnik v svoji „Pratiki“.

Dramatično pesništvo.

Dramatika je cvet vsega pesništva, zato se tudi najpozneje in le pri onih narodih razvije, ki so dosegli že visoko omiko. V dramatični poeziji se prikazujejo dogodki, kakor v epskem pesništvu, toda epski pesnik le pripoveduje pretekle dogodke, dramatični pesnik pa nam kaže dogodek tako, da se vrši pred našimi očmi ter se po delujočih osebah razvija iz sedanjosti proti prihodnosti. Osebe v drami delajo, govore in

čutijo tako, da to vidimo in slišimo sami; vse to se godi pred nami. Ker izražajo delujoče osebe v drami svoje lastne misli in čustva, spaja se v drami epika tudi z liriko.

Tvarina ali fabula dramatičnim proizvodom je vzeta iz zgodovine, iz narodnih pravljic ali pripovedek, iz resničnih dogodkov ali je pa izmišljena. Naj si pa je dejanje drami zgodovinsko ali izmišljeno, vselej mora biti:

1. pesniške vrednosti, da povzdiguje človeka nad golo vsakdanjost;

2. verjetno, tako da se dejanje razvija po naravni poti iz vzrokov in značajev delujočih oseb.

3. jednotno, to je, dejanje mora biti skupno v popolni celoti od konca do kraja.

Jednота drami zahteva, da se vse dejanje suče okoli jedne glavne misli ali osebe in da se posamezni čini dejanja ne ločijo preveč po času in kraju.

Gledé časa se mora dejanje izvršiti v tolikem času, kolikor ga je za izvršetek dejanja neobhodno potreba, ravno tako tudi gledé kraja in prostora ne sme pesnik preveč zahtevati od gledalčeve domišljije. Napačno bi bilo torej, ko bi kdo v prvem aktu nastopil kot dvajsetletni mladeneč, v drugem pa kot 60letni starec; ravno tako napačno pa bi bilo tudi, ako bi se prvi akt vršil v Ljubljani, drugi pa daleč tam v Ameriki.

Dejanje v drami se mora izvršiti tako, da nam njegov konec ne žali pravnega in naravnega čuta. Vselej mora zmagati pravica in resnica ter prejeti svojo kazen prenačljivenost, nepremišljenost, zloba in hudobnost.

Gledé svojega obsega ima vsaka drama tri glavne dele: osnutek, zapletek in razpletek.

V osnutku nas pesnik seznani z delujočimi osebami in s pomočki, katere izbero, da dosežejo svoj namen. V zapletku se dejanje zamota v razna nasprotja, ki vzbujajo našo pažnjo; v razpletku pa se dejanje razmota in razvije tako, da je gledalec z njega nepričakovanim koncem zadovoljen.

Te tri posamezne dele imenujemo akte ali čine.

Obširne drame se delijo tudi v pet aktov. Prvi akt obsega osnutek: v njem se seznanimo z vso situacijo: drugi akt prinese zaplet dekovanja, v njem se zgodi navadno glavni in odločni čin. Na to sledi krizis ali vrhunec boja. V četrtem aktu pride obrat, v petem aktu pa preobrat ali katastrofa.

Akti se delé v posamezne prizore. Nov prizor nastane vselej, kadar na oder stopi nova oseba. Drame so pisane v prozi ali v verzih. Najbolj navadni so peterostopni jambski verzi, kvinar.

Dramatično pesništvo se deli v resno in šaljivo. K resnim proizvodom spadajo žaloigra ali tragedija in igrokaz, k šaljivim pa vesela igra ali komedija in šaljiva igra ali gluma. Razven tega pa lahko delimo dramatične proizvode tudi v govoreče in glasbene. H govorečim spadajo: žaloigra, igrokaz, veseloigra in šaljiva igra, h glasbenim pa opera, opereta, spevoigra, kantata in oratorij.

Tragédija ali žaloigra je pesniški proizvod, ki nam uprizoruje resno in veličastno dejanje, katero se konča s smrtjo dramatičnega junaka. Tragédije so po svoji vsebini zgodovinske ali pa meščanske; prvim je snov vzeta iz zgodovine, drugim iz navadnega meščanskega življenja.

Tragédija je dobila svoje ime iz besede „tragos (kozel) ode“ (pesen), torej toliko kakor „kozlovska pesen“.

Prvotno je beseda pomenjala pesen, katero so Grki prepevali na čast bogu Dionizju, bogu vina in vinogradov, zajedno so mu darovali kozla, sovražnika vinogradov. Iz takih slovesnosti je pozneje nastala grške drama.

Igrokaz ali drama je tragična igra, ki se pa ne konča s smrtjo ampak z zmago dramatičnega junaka.

Komedija ali vesela igra je uprizoritev šaljivega ali veseliga dogodka ter ima navadno namen osmešiti slabosti in napake človeškega življenja. Dejanje ji je vzeto navadno iz meščanskega življenja ali pa tudi iz zgodovine in iz pravljice.

Tudi gluma je vesela igra, le da je nje dejanje še smešneje in da so nje značaji vzeti večinoma iz najnižjega ljudstva. Čarobna gluma je zmes pravljice in resnice. Komédija je dobila svoje ime od besede „komos“; tako so namreč Grki imenovali spreved na čast bogu Dioniziju. Pri tem sprevedu so brili razne šale ter drug drugemu dovtipno zabavljali.

Opera je glasbena drama, v kateri glasba in petje stopi na mesto govorjenih oseb. Glavna stvar v operi je glasba, a ne nje besedilo ali libretto. Pesnik se mora v operi ravnati po navodilih glasbenikovih; od tod prihaja tudi, da je besedilo v operi večkrat manjše vrednosti. Opere so tragične (opera seria) ali pa komične (opera buffa).

Manjše opere se imenujejo operetke, ki so vedno le šaljive vsebine. Kadar se v glasbeni drami menjava beseda s petjem, imenuje se drama spevoigra. Beseda opera je italijanskega izvora.

Kantata je za petje vravnana oda, ki je razdeljena na spev (dvo, tro- četerospev), recitativ in zbor. Ako opera kantata versko-zgodovinske ali biblijske dogodke, imenuje se oratorij (oratorium). Kadar je snov oratoriju vzeta iz trpljenja Kristusovega, tedaj se imenuje „Passion“.

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

00000512854

se
a
-
or
n
i.
i
e
o
v
a
e
l.
a
a
a
e
a

